

Mədəniyyətimiz

№ 27 (1395) 9 fevral - 10 fevral 2017-ci il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
KÜTLƏVİ INFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN
İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDU

XALQIMIZIN QƏDİM VƏ ÖLMƏZ SƏNƏTİ - SAZBƏNDLİK

(əvvəli ötən sayımızda)

Beçə (qolu çanağa birləşdirən hissə), qol, aşıqlar və sazı beçəyə və içəri yamşağa birləşdirən ağac çüylər (mismar əvəzi ağacdan düzəldilən hissələr) qoz ağacından olur. Tut ağacından isə sazın çanağı - qabırğalar və sinə düzəldilir. Ustad sazbəndlərin dediyinə görə, ana qabırğanın qalınlığı 5 mm olmalıdır, hündürlüyü isə sazın çanağının böyük və ya kiçikliyinə asılıdır. Ana sazın ana qabırğasının bir ucunda eni 12-14 sm, o biri ucda isə 4-5 sm olmalıdır. Bala qabırğalar isə 5-6 sm enində olsa kifayətdir.

Saz böyük və ya kiçikliyinə asılı olmayaraq aşağıdakı hissələrdən ibarətdir: 1. Qabırğa; 2. Beçə içəri yamşaq; 3. Ağac çüylər; 4. Çöl yamşaq; 5. Xatabənd qolıçı oyma; 6. Sinə (döş); 7. Daraq; 8. Sinə xərək; 9. Baş xərək; 10. Aşıqlar (burma qulaqlar); 11. Pərdə; 12. Sim bağı; 13. Sim; 14. Təzənə;

15. Qayış (çiyinə keçirmək üçün) bəndləri; 16. Köynək.

Çox hallarda alətin qolu və çanağın yan tərəfləri təbii sədəflə bəzədilir. Əsas saz hesab edilən tavar sazın ümumi uzunluğu 1.200 mm, çanağının dərinliyi 200 mm olur. Sazın normal çəkisi onun ölçülərindən asılı olaraq 700 qramdan 1.100 qramadək olur. Balaca sazın (cürə) çəkisi isə 300-400 qram olmalıdır.

Digər simli çalğı alətlərində olduğu kimi, saz da üç əsas hissədən ibarətdir:

1. Çanaq (gövdə). Burada səs rezonansı yaranır, formalaşır və güclənir.
2. Beçə. Sazın çanağını qol hissə ilə birləşdirir.
3. Qol. Çanağa rezonans verən simlər qolun üstündən keçərək sol əlin barmaqları ilə hissələrə bölünür ki, bu da müxtəlif səslərin alınmasına imkan verir.

Çanağın gövdəsi bir-birinə bərkidilmiş tək sayda (adətən 9) taxta "qabır-

"Bizim ədəbiyyatımız, musiqimiz, teatrımız, bütövlükdə mədəniyyətimiz çox böyük və qədim köklərə malikdir. Azərbaycan xalqı böyük bir mədəniyyətin daşıyıcısıdır".

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

ğa"lardan ibarətdir. Bu "qabırğa"lar qol ilə çanağı birləşdirən "küp" adlı kiçik hissənin üzərində yığılır.

Hazır olmuş çanağa qol əlavə edilir. Bu zaman qol ilə çanağın tarazlığına xüsusi fikir vermək lazımdır. Qol çanağa birləşdirildikdə dəqiqliyi tam saxlamaq üçün xüsusi xətkəşlərdən istifadə edilərək, qolun kəllə ilə birləşdiyi hissə 5 mm aralı qoyulur ki, simlər köklənərkən qol qabağa gəlib öz yerini alsın. Qol hissəni hazırlayarkən materialın möhkəmliyinə xüsusi fikir vermək lazımdır, çünki alət kökləndikdə güclü təzyiq altında olan qolda əyilmə (çəngəl) ola bilər.

Çanaq ilə qol birləşdikdən sonra sazın üz hissəsi quraşdırılır. 5 mm qalınlığında tut və ya qoz ağacından hazırlanmış üzlük əsasən, bəzir və ya zeytun yağı ilə yağlanıb bir neçə gün saxlanılır. Yağı tamamilə özünə çəkildikdən sonra o, odun üstünə tutularaq qurudulur (bişirilir). Bir neçə gündən sonra bu proses bir daha təkrar edilir. Hazır olmuş üzlük xüsusi ağac yapışqanı ilə çanağın üzərinə bərkidilir.

Sazın səslənməsi onun necə quraşdırılmasından çox asılıdır. Çanaqlar tam quruduqdan sonra onun iç və çöl tərəfləri bir qədər də yonulub hamarlanır və bundan sonra qol, kəllə və başqa hissələri quraşdırılır. Çanağın üzərində qoyulmuş böyük xərək simlərin ehtizazını qəbul edir və çanağın daxilindəki boşluğa verir. Bu boşluqda formalaşan səs dalğaları yenidən üz his-

səyə qayıdır. Bu halın bir neçə dəfə təkrarı nəticəsində səs güclənir, uzanır, beləliklə, dolğun tembrli səs çalarları əldə olunur.

Alətin quraşdırılmasında, əsasən, sümükdən və balıq yağından bişirilərkən hazırlanmış taxta yapışqandan istifadə edilir. Hissələr hamarlandıqdan və təmizləndikdən sonra üzərlərinə isti halda nazik yapışqan sürülür və üst-üstə qoyularaq güclü təzyiqə sıxılır. Bütün hissələr birləşdikdən sonra aşıqlar və pərdələr quraşdırılır.

Qola 16-17 pərdə bağlanılır. Məşhur sazbənd Usta Xudunun sayəsində qol, beçə və sinə pərdələri (pərdə və yarım-pərdələrlə birlikdə) 23-ə çatdırılıb. Sim, simli musiqi alətlərində, o cümlədən sazda səs rəqslərinin mənbəyidir. Qədim zamanlarda sim ağac qabığından, bitki lifi və ya heyvan (at və s.) tükündən hazırlanırdı. Müasir dövrdə isə əsasən metal (polad) simlərdən istifadə olunur.

Simlərin baş tərəfi ilgək edilərək çanağın aşağı tərəfində yerləşdirilmiş xüsusi simgirlərə keçirilir. Simgir metal, ebonit və yaxud möhkəm ağac materialından hazırlanır.

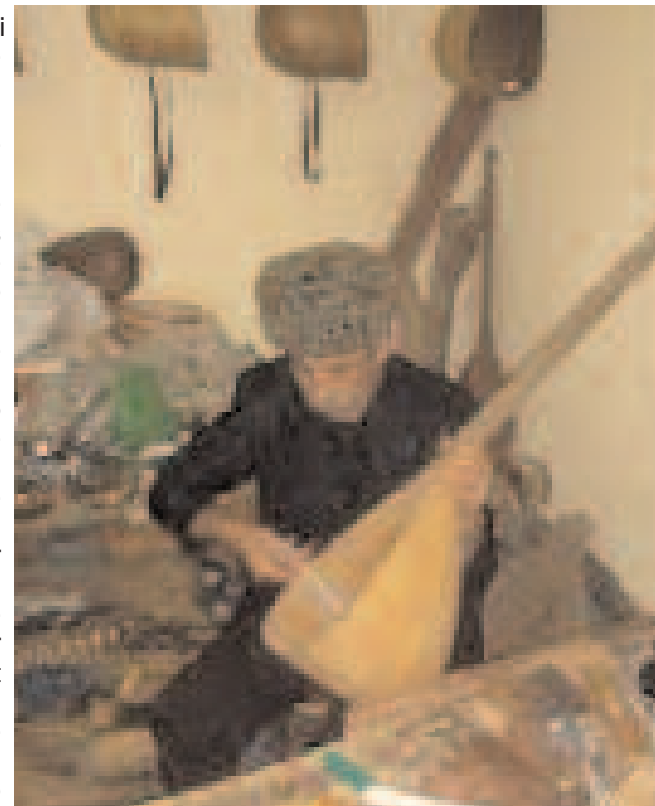
Xərək - simli musiqi alətlərində, o cümlədən də sazda simin səslənən hissəsini məhdudlaşdıran və simlərin rəqsinə üst dekaya ötürən ağac hissədir. Kiçik taxta parçasından ya da mal buynuzu qırığından emal olunur. Xərək simlərin ehtizazını musiqi alətinin çanağına (gövdəsinə) ötürməklə səsi

gücləndirir. Aşıq simli musiqi alətlərinin kəlləsində simlərin sarıldığı zivanadır (balaca paya, qulaq). Aşıqların hazırlanması üçün ən yaxşı material armud ağacı sayılır. Ondən hazırlanmış aşıqlar kökü dəqiq saxlayır, atmosfer təzyiqinə davamlı olur.

Pərdə bəzi simli musiqi alətlərinin, (tar, saz, dutar, tənbur və s.) o cümlədən də sazın qoluna bağlanan bölmədir, müxtəlif yüksəklikli səsləri bir-birindən ayırmaq üçün istifadə olunur (ASE, 7-ci cild, səh. 524). Əvvəllər qoyun bağırsağından nazik kəndir kimi eşilib emal edilib, at tükündən hazırlanıb. Son vaxtlar da isə daha möhkəm və davamlı sayılan kapron sapdan istifadə olunur. Əsas pərdələrdən hərəsinin öz adı var: baş pərdə, şah pərdə divanı pərdə, beçə pərdələr və s.

Sazın simlərini səsləndirmək üçün təzənədən istifadə olunur. Təzənə - albalı və gilə ağaclarının, əsasən də meşədə bitən yabanı gilə ağacının qabığından düzəldilir. Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra mədəniyyətimizin digər sahələri kimi, aşıq sənəti də yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub.

Xüsusilə də, 2009-cu ildə Azərbaycan aşıq sənətinin UNESCO-nun qeyri-maddi mədəni irs üzrə representativ siyahısına daxil edilməsindən sonra bu sənətə yeniyet-

mə və gənclər arasında meyil və maraq güclənib ki, bu da qədim xalq sənətimiz olan sazbəndliyin də inkişafına müsbət təsir göstərməkdədir.

(ardı gələn sayımızda)

Musa NƏBİOĞLU
Əməkdar Mədəniyyət İşçisi,
Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin
katibi

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVİ
INFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN
MALİYYƏ YARDIMI İLƏ

